УДК 122/129+330.101
DOI https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.3.8

Борінштейн Євген Руславович
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософських і соціологічних студій та соціокультурних практик
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-0323-4457

ВПЛИВ ФІЛОСОФІЇ ГРОШЕЙ НА РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Актуальність дослідження. *В даний час сучасне наукове знання на тлі появи нових форм грошей вимагає вирішення дискусійного питання сутності грошей та їх перспектив. Сучасна наука прийшла до висновку про те, що гроші – категорія фундаментальна і, перш за все, їх вивчення можливе лише в комплексі з досягненнями інших наук, тобто із застосуванням міждисциплінарного підходу. Беручи до уваги наявність численних дискусійних і, як наслідок, невирішених питань в даний час щодо визначення дефініції грошей в законодавстві, визначення галузевої приналежності грошей, їх віднесення одночасно до приватноправових і публічно-правових інститутів, а також питання формування основи для адекватного правового регулювання нових форм грошей (криптовалюта, цифрові валюти та ін.) виникає об'єктивна необхідність в дослідженні грошей з точки зору філософської науки з метою розуміння природи грошей і їх ролі в житті людського суспільства.*

Системне знання філософії грошей наддасть позитивний вплив на розуміння проблеми тіньової економіки, методам її оцінки і, як наслідок, до методів протидії.

Мета дослідження *– вивчити можливості філософії грошей як науки, що допомагає осмислити створення умов для скорочення масштабів тіньової економіки.* ***Об'єктом дослідження*** *є філософія грошей як наука і міждисциплінарний напрям.* ***Предмет дослідження*** *– вплив філософії грошей на розуміння сутності тіньової економіки та скорочення масштабів тіньової економіки в суспільстві.*

Теоретико-методологічні основи дослідження. *Фундаментально в роботі використано міждисциплінарний підхід. Також застосовані системно-дихотомічна методологія, діалектичний і еволюційно-інституційний методи пізнання взаємних зв'язків і процесів у сфері суспільних відносин, принцип соціально-історичного детермінізму, принцип віднесення до цінностей, методи індукції, дедукції, аналізу і синтез.*

Результати. *Філософія грошей дозволяє визначити і в рамках яких областей в залежності від формулювання проблеми слід розглядати процес постачання суспільства і держави грошима, включаючи процес їх створення, введення в обіг за допомогою грошової емісії та обігу. Гроші є ефективним інструментом обміну, мірою вартості і засобом накопичення, замінюючи складний прямий товарний обмін (бартер). Стабільна цінність грошей породжує і стабільність грошово-кредитної системи держави в цілому, що не може бути ефективно здійснено іншими суб'єктами крім держави. Філософія дозволяє визначити, що слід розуміти під емісією «цифрової валюти» і цифровою валютою взагалі.*

Саме філософія грошей сприяє ефективній боротьбі з тіньовою економікою, яка залежить від розуміння місця і ролі держави, суспільства і людини в умовах ринкового господарства. Тіньові операції повинні стати для суб'єктів ринкової економіки економічно невигідними. Філософія грошей, допомагає втілювати в життя системні заходи з протидії тіньовій економіці, об'єднуючи Юридичний, утилітаристський, конвенційний, культурно-нормативний підходи.

Ключові слова: *філософія, гроші, філософія грошей, цінності, мораль, тіньова економіка, криптовалюта, блокчейн, цифрова валюта, цифровізація.*

© Борінштейн Є. Р., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Вступ. Одним з основних факторів формування нових механізмів протидії тіньовій економіці є грошовий обіг, нормативно-правове та інституційне вдосконалення якого стає основою ефективної організації управління всією економікою і обмеження її негативної складової – тіньового сектора.

Кількісне зростання обсягів тіньової економіки в сучасному суспільстві супроводжується якісними змінами в системі соціоекономічних відносин, в результаті чого відбулося закріплення тіньової економічної поведінки в ті чи інші організаційно стійкі форми і певна інституціоналізація тіньової економіки.

Зазначені обставини обумовлюють необхідність прийняття ефективних заходів протидії негативним явищам в економіці, а діяльність по боротьбі з тіньовою економікою є об'єктом підвищеної уваги всіх гілок державної влади.

Не применшуючи ролі нормотворчої складової процесу протидії, але, враховуючи безперервне збільшення масштабів тіньової економіки та її укорінення в системі соціально-економічних відносин, а також її латентний характер, справедливо вказати на необхідність пошуку нових підходів до організації процесу протидії тіньовому сектору економіки. В даний час в рамках аналізу методів протидії тіньовій економіці гостро назріла проблема вироблення концептуально нового розуміння проблеми управління тіньовою економікою, включаючи вдосконалення грошового обігу.

Допомогти виробити ефективну політику протидії тіньовому грошовому обігу і розвитку тіньового сектора економіки, на наш погляд, може концептуальне поле філософії грошей як системного погляду на світ економічних операцій, зосередженого на пізнанні сутності грошового обігу в сучасному суспільстві.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – вивчити можливості філософії грошей як науки, що допомагає осмислити створення умов для скорочення масштабів тіньової економіки.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

– дослідити концепт «гроші» в сучасному суспільстві;

– розкрити специфіку сприйняття феномену грошей в різних областях гуманітарного знання;

– виявити онтологічну сутність філософії грошей;

– визначити специфіку розвитку грошового обігу та умови протидії тіньовим процесам у суспільстві;

– розробити пропозиції щодо вдосконалення фінансового механізму протидії тіньовій економіці на основі реформування існуючої організації грошового обігу.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження – філософія грошей як наука і міждисциплінарний напрям. Предмет дослідження – вплив філософії грошей на розуміння сутності тіньової економіки та скорочення масштабів тіньової економіки в суспільстві.

Теоретико-методологічними основами дослідження для даної роботи виступили: теорія грошей Г. Зіммеля [1], теорія «множинних грошей» В.Зелізер [2], теорія грошей Дж. Інгхема [3]; концептуальне співвідношення свободи і грошей В.В. Ільїна [4], розуміння грошей як соціокультурного феномену З.Е. Скринник [5], дослідження грошей як субстанції і акциденції Є.Р. Боріштейна [6], розуміння ролі грошей у зростанні світової тіньової економіки Ф. Шнайдер і Д. Енсте [7], аналіз тіньової економіки зв часи фінансових криз Ч. Уілана [8], акнентування уваги на економічних цінностях Ф. Мартіна [9], дослідження функціоналу грошей у легалізації тіньових взаємовідносин З. Варналій [10], системне розуміння тіньової економіки в базису фінансової організації суспільства В. Мандибури [11].

Об'єктивність застосовуваних методів дослідження зумовлена побудовою концепції походження і природи грошей на базі принципу відображення дійсних фактів, тобто сутнісний аналіз доповнюється функціональним, а логічний – конкретно-історичним.

Базисом роботи є міждисциплінарний підхід у вивченні суспільних явищ. При дослідженні походження і природи грошей застосована системно-дихотомічна методологія і входять до неї діалектичний і еволюційно-інституційний методи пізнання взаємних зв'язків і процесів у сфері суспільних відносин.

У роботі активно використовуються принцип соціально-історичного детермінізму, принцип «віднесення до цінностей», розроблені в класичній соціальній філософії та адаптовані до сучасних умов. Також автор застосовує такі методи як індукція, дедукція, аналіз і синтез.

Результати дослідження. Філософія грошей є як наукою, так і міждисциплінарним напрямком, який з філософських позицій досліджує сутність грошей, їх метафізичні та онтологічні підстави, а також глибокий вплив на розвиток економіки і всього суспільного життя. Вона виходить за рамки чисто економічного аналізу, розглядаючи гроші як складний соціокультурний феномен.

Враховуючи вищезазначену тему дослідження, філософію грошей цікавлять проблеми: сутності грошей; метафізичний кут їх вивчення (співвідношення грошей з часом, простором, буттям); символізація і фетишизм грошей; віртуалізація грошей і грошового простору (як розвиток цифрових технологій і фінансових інструментів трансформує докорінно саму природу грошей і їх роль в суспільстві); соціокультурне значення грошей (вплив грошей на формування цінностей, ієрархії пріоритетів, характер суспільних відносин, ставлення до праці, вільного часу, тощо); проблема впливу грошових механізмів і відносин на життя людини в суспільстві; дискусії стосовно того, як розвиток технологій (криптовалюта, блокчейн) може радикально змінити або навіть скасувати традиційні гроші.

Фактично гроші є лише папером, проте саме до володіння ними спрямовані всі людські зусилля. Роль, що відводиться вивченню грошей як соціокультурного феномена, дуже значна. При визначенні їх сутності доцільно вказати, що вони являють собою найбільший винахід цивілізації. Філософія грошей являє собою діалектику різновекторних властивостей і функцій, смислів і значень, придбаних грошима в суспільстві і переданих суспільству грошима. Від черепашок до криптовалют – еволюція форм грошей ставить нові питання перед філософами, соціологами, культурологами, правознавцями, економістами та представниками інших наук. Але тим не менше для цих форм завжди характерна матеріальність.

В силу своєї загальновідомості гроші на перший погляд можуть здатися категорією, що не представляє особливого наукового інтересу. Однак при більш предметному розгляді виявляється, що правова теорія грошей не дає конкретних відповідей на багато питань. Наприклад: «що являють собою гроші – тільки готівку? А безготівкові грошові кошти являють собою лише зобов'язання банку з видачі готівки?»…

Все, що доступно для розуміння і щодо чого є згода – це те, що гроші є об'єктом цивільних прав і учасники торгового обороту (і не тільки) можуть їх використовувати для розрахунків або обміну. Таким чином, гроші виконують функцію універсального інструменту, що забезпечує взаємодію між учасниками цивільного обороту. При цьому важливо розуміти, що в якості грошей дійсно можуть виступати об'єкти самого різного характеру – від шкур тварин до кріптотокенов (зіставлення останніх з грошима цікаво, оскільки дозволяє виявити свіжий погляд на природу самих грошей). Водночас традиційно існує два типи об'єктів, які можуть виступати в якості грошей: фізичні об'єкти і предмети (золото, срібло і так далі), які зовні не відрізняються від тих предметів, які не використовуються в якості грошей. Розмежувати запропоновані два типи об'єктів за їх належністю до грошей здатна юридична наука в тому сенсі, що звичайний шматок паперу, випуск якого санкціонований державою, не відрізняється від шматка паперу, видрукуваного «несанкціонованим» органом. У той же час закон регулює процес виготовлення такого паперу і вводить заборону на її випуск іншими суб'єктами [11].

Таким чином, слід розмежовувати поняття «гроші» і «законний засіб платежу». Грошима може бути визнаний будь-який товар, який приймається в оплату, сутність даного поняття може бути розкрита через функції грошей, які традиційно досліджуються економічною наукою. У юридичній літературі гроші розуміються як «особлива категорія об'єктів цивільного права, оскільки вони виконують роль загального еквіваленту і відповідно до цього їм властивий цілий ряд специфічних особливостей» [12, с. 32]. Будь-яка суверенна держава володіє «монетарним суверенітетом», тобто правом на емісію грошей як законних засобів платежу на території відповідної країни. Відзначимо, що на даному етапі виникає важливе юридичне питання, на яке не дає відповідь традиційна цивілістична концепція грошей, пов'язана з визначенням галузевої

приналежності грошей, тобто в рамках якої галузі права слід розглядати суспільні відносини, що складаються з приводу перетворення грошей, в тому числі в законний засіб платежу. Як наслідок, існує реальна потреба в осмисленні, що є гроші як об'єкт права і грошові відносини.

А. Сміт підкреслював універсальну роль грошей: «Так як вони (гроші) є загальним знаряддям торгівлі, їх охочіше приймають, ніж будь-які інші товари» [13, с. 526]. Іншими словами, він визначив гроші в якості товару, здатного до обміну на інші товари, і тим самим розкрив економічну сутність грошей.

У даному ланцюжку товарно-грошових відносин введення державою санкції на встановлення конкретної грошової одиниці юридично оформляє процес обміну товарами. Тут німецький економіст Г. Ф. Кнапп писав про те, що виключно з санкції держави грошові знаки стають грошима [14, с. 58]. При цьому роль грошей не обмежується лише економічними і юридичними складовими, де гроші і обумовлене ними регулювання вивчається з позиції того функціоналу, який вони виконують у відомій людству системі суспільних відносин.

Сама по собі постановка грошей в якості об'єкта філософського аналізу представляє науковий інтерес. Наприклад, законодавець по відношенню до грошей оперує різними поняттями, такими як «грошові кошти», «платіжний інструмент», «грошове зобов'язання», «засіб платежу» і так далі, без урахування їх філософської природи, що призводить до певних правових проблем. Зокрема, в правозастосовній практиці зазначене розмаїття термінів породжує чимало колізій, наприклад, правовий статус криптовалюти досі залишається дискусійним.

Гроші за допомогою реалізації своїх функцій визначають порядок в суспільному житті (наприклад, грошова одиниця, встановлена законодавцем, дозволяє вимірювати вартість товарів і таким чином реалізується функція грошей в якості міри вартості). Фактично в якості предмета купівлі-продажу може виступити абсолютно будь-яка річ в широкому сенсі цього слова, з цієї причини стираються якісь межі між матеріальним і духовним світом.

На думку Г. Зіммеля, розглядаючи гроші як абстрактне майно, можна побачити вираз відносності речей, яка становить цінність. Тому будь-яка потреба людини найбільш повно виражається саме в грошовій нужді [1, с. 166]. Німецький філософ А. Шопенгауер також пише про то, що «лише гроші – абсолютне благо, тому що вони задовольняють не одну будь-яку потребу – in concreto, а будь – яку потребу – in abstracto» [15, с. 197].

Філософія грошей демонструє, що людина, беручи участь в господарстві (все життя людини, в тому числі інтелектуальне, пізнавальне), не може бути «монополярним». Поступаючи тим чи іншим чином, людиною рухають мотиви, які не можна відокремити від нього, на вивчення даного процесу і націлена філософія грошей. Вона більш змістовна за своїм змістом, ніж вивчення виключно грошей як явища, що виконує певні функції. Завдання філософії грошей як науки полягає в осмисленні трансформації їх сутності завдяки переходу в екзистенціально-антропологічну площину.

Виступаючи в якості об'єкта вивчення суспільства, гроші являють собою продукт логічного мислення людини і його економічної складової. В такому стані гроші відокремлені від алогічного, абстрактні від тих життєво необхідних смислів, в яких знаходиться людина. Адже справа полягає не тільки в угодах купівлі-продажу. Без грошей в принципі неможливо будь-яке господарське дію. Гроші являють собою начало будь-якого соціоекономічного процесу. З другої сторони, гроші не мають сенсу без товару і вираження його вартості.

Для розуміння сутності грошей і їх правової природи необхідно звернутися до онтологічної проблематики філософських досліджень грошей. Істина грошей опосередковано взаємопов'язана з істинами буття, тому гроші будуть існувати завжди, так само, як і інші філософські категорії.

Відносно грошей Аристотель пише, що «монета ж з'явилася як би представником потреби за загальною угодою» [16], тому вона і називається «номісма» («номос» – закон) як виникла в результаті людської угоди, а не за природою. Монета надає стабільність суспільним відносинам, вона не має крайнощів (як добро і зло), має міру (закон «номос») і постійна, як постійно людство в своїх прагненнях. У цьому сенсі ціна дозволяє встановити рівновагу інтересів, оскільки інтереси продавця (бажає продати товар дорожче) і покупця (купити товар дешевше) протилежні. Г. Зіммель в цьому відношенні також відзначав, що найважливішою якістю грошей виступає відносна стабільність їх цінності [1, с. 166].

Т. Гоббс розглядав обмін і договір як базис соціального порядку, а гроші як символ влади. Концепції даних дослідників містять передумови для розуміння грошей як соціального інструменту. Взагалі, в якості об'єкта аналізу філософів емпіричного напряму виступали власність, вартість, гроші, підприємництво та інше. У цьому виді видно зміна фокусування уваги з світу людини «божественної» на людину «економічну» (орієнтованого на гроші) [17, с. 90].

Якщо подивитися на процес існування грошей, то можна помітити, що гроші виступають в якості загального еквівалента для товарів господарської життя людського суспільства. Сприйняття грошей як еквівалента дозволяє прийти до цікавого висновку про те, що товари, що знаходяться в процесі обміну на ринку, цілком знаходять своє відображення в грошах і являють собою цінність однорідної речі. Гроші в якості загального еквівалента і виступають, оскільки несуть в собі значимість буття, тобто речі як цінність, що виникла в результаті торгового обміну, переходять в площину речі як цінності людського буття.

Філософський аналіз грошей як ціни розкриває діалектику свободи договору та економічної нерівності, де формальна рівність сторін часто маскує реальне домінування сильного учасника обороту.

Саме розуміння філософської специфіки грошей та грошових відносин надає можливості розуміння сутності тіньової економіки, системне уявлення стосовно запобігання розширенню тіньових стосунків між суб'єктами економічної діяльності.

Зв'язок між грошима і тіньовою економікою досить тісний. На мою думку, гроші – це один з головних інструментів, за допомогою яких тіньова економіка приховує свої операції. Отже, щоб успішно протидіяти тіньовій економіці, необхідне розуміння процесів, які відбуваються з грошима в сучасному суспільство, а філософія грошей – це ідеальний інструмент розуміння. Головна причина, чому в сфері тіньових взаємовідносин так люблять гроші, – бажання приховати транзакції від держави, контролюючих і податкових органів. При цьому готівкові гроші явно цьому сприяють. Їх легко не фіксувати в бухгалтерських документах, чеках або банківських випсках. Це дозволяє не декларувати дохід, не платити податки (на прибуток, ПДВ, тощо) або маскувати незаконні надходження. Великі банкноти теж часто обирають цілеспрямовано: їх диспропорційне зростання в обігу іноді трактують як непрямий ознака розширення тіньових оборотів. В останні роки до інструментів приховування додалися криптовалюти – вони надають ще більш просунуті можливості для анонімних транзакцій, особливо в темній мережі. Крім того, в тіньовій економіці іноді використовують бартер – обмін товарами або послугами без грошей. Це теж спосіб спотворити грошову оцінку угоди і ускладнити її відстеження.

Ефективна боротьба з тіньовою економікою багато в чому залежить від розуміння місця і ролі держави в умовах ринкового господарства. Багато дослідників сходяться на думці, що тіньові операції повинні стати для суб'єктів ринкової економіки просто економічно невигідними. Головний фактор витіснення тіньових операцій з економіки – створення здорової конкурентної середовище. Адже тіньова економіка є однією з форм недобросовісної конкуренції. Але питання полягає в тому, якою має бути поведінка держави: або воно виступає в якості стороннього спостерігача, або стає фактором прямого впливу для будь-якого господарюючого суб'єкта ринкової економіки.

З нашої точки зору, держава повинна бути регулятором ринкових відносин. Її регуляторна роль набуває вирішального значення, коли мова йде про тіньову економіку. Це найважливіше стратегічне завдання, вирішення якого є однією з управлінських функцій сучасної держави. При цьому в своєму впливі на тіньову економіку держави спирається на інститути громадянського суспільства, розуміння системи грошового обігу.

Тому для ефективної боротьби з тіньовою економікою необхідно об'єднати філософський, правовий і утилітаристський підходи. Філософський підхід звертається до поняття моралі. Юридичний передбачає вдосконалення законодавчої та нормативної бази. Утилітаристський підхід апелює до економічних інтересів раціонально діючих агентів. Передбачається, що якщо знизити ставки податкових платежів та інші вимоги легальної економіки, то агентам стане менш вигідно перебувати в тіньовій економіці, і вони перестануть приховувати свої доходи.

Висновки. Сьогодні особливо значущим є філософське розуміння грошей з точки зору довіри населення до даного інституту, що безпосередньо впливає на довіру до грошової системи

держави і, як слідство, на монетарне (грошово-кредитне) регулювання. Таким чином, філософія грошей дозволяє, уникаючи поверхневого розуміння такого сутнісного об'єкта інтересів людства як гроші, визначити, що таке гроші і як вони функціонують, а також робить вивчення їх ролі в суспільних відносинах більш обґрунтованим і здатним відповідати на складні виклики сучасності.

Основні наукові результати нашого дослідження:

– обґрунтовано систему грошового обігу, уточнено сутність та цілі функціонування зазначеної системи: забезпечення безперебійного функціонування процесів виробництва розподілу та реалізації товарів, робіт і послуг з урахуванням механізмів протидії тіньовій економіці;

– визначено основні елементи, системи грошового-обігу, до яких належать: нормативно-правова база, що регулює проведення розрахунково-платіжних операцій; комплекс розрахунково-платіжних операцій; інфраструктура їх проведеннями забезпечення безпеки;

– встановлено необхідність підвищення рівня спостереження економічних процесів та застосування механізмів протидії тіньовій економіці на основі розвитку нормативно-правової бази, структури грошового обігу та методів її регулювання;

– уточнено сутність тіньових процесів як основи тіньової економічної діяльності;

– розкрито зміст процесу протидії тіньовому сектору економіки на основі розвитку довіри між державою, соціумом і людиною.

Конфлікт інтересів. Автор є членом редакційної колегії журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався редактором, який не мав конфлікту інтересів з автором. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

Інформація про використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зимель Г. Філософія грошей. Харків: «Фоліо», 2019. 667 с.

2. Viviana A. Zelizer. The Social Meaning of Money: «Special Monies». Publisher : Basic Books, 1995. 286 p.

3. Geoffrey Ingham. The Nature of Money. Cambridge: Polity Press, 2004. 338 p.

4. Ільїн В.В. Феномен грошей в контексті «філософії господарства». *Вісник КНТЕУ.* 2005. № 1. С. 74–81.

5. Скринник З.Е. Гроші як соціокультурний феномен у вимірах практичної філософії : Автореф. дис... д-ра філософ. наук: 09.00.03. Львів, 2007. 40 с.

6. Борінштейн Є.Р. Філософія грошей. Філософія : підручник / за заг. ред. Є.Р. Борінштейна. Одеса, 2021. С. 218–251.

7. Schneider F., Enste D. Hiding in the shadows: The growth of the underground economy. Washington: Intern. monetary fund, 2002. 16 p.

8. Charles Wheelan. Naked Economics: Undressing the Dismal Science (Fully Revised and Updated). Publisher: W. W. Norton & Company, 2010. 384 p.

9. Felix Martin. Money: The Unauthorized Biography--From Coinage to Cryptocurrencies. Publisher : Knopf Doubleday Publishing Group, 2015. 336 p.

10. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації. Київ: Вид-во. НІСД, 2006. 576 с.

11. Мандибура В. О. Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження. Київ, 1998. 118 с.

12. Ludwig von Mises. The Theory of Money and Credit. Publisher : Liberty Fund Indianapolis, 1981. 302 p.

13. Гапотій В.Д., Васильєва М.В., Сємко М.О. Словник юридичних термінів. Харків : Видавництво «Лідер», 2018. 218 с.

14. Смит Адам. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ : Наш Формат, 2018. 736 с.

15. Georg Friedrich Knapp. The State Theory of Money. Publisher : Martino Fine Books, 2013. 326 p.

16. Arthur Schopenhauer. Parerga Und Paralipomena: Kleine philosophische Schriften. Publishe : Legare Street Press, 2022. 714 p.

17. Арістотель. Нікомахова етика. Київ: VERBA Publishing, 2025. 304 с.
18. Гоббс Томас. Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної та цивільної. Харків : «Фоліо», 2025. 656 с.

REFERENCES

1. Zymel H. (2019). Filosofiia hroshei [Philosophy of money]. Kharkiv: «Folio». 667 s. [in Ukrainian].
2. Viviana A. Zelizer. (1995). The Social Meaning of Money: «Special Monies». Publisher : Basic Books. 286 p.
3. Geoffrey Ingham. (2004). The Nature of Money. Cambridge: Polity Press. 338 p.
4. Ilin V.V. (2005). Fenomen hroshei v konteksti «filosofii hospodarstva» [The phenomenon of money in the context of the "philosophy of economy"]. *Visnyk KNTEU.* № 1. S. 74-81. [in Ukrainian].
5. Skrynnyk Z.E. (2007). Hroshi yak sotsiokulturnyi fenomen u vymirakh praktychnoi filosofii [Money as a socio-cultural phenomenon in the dimensions of practical philosophy] : Avtoref. dys... d-ra filosof. nauk: 09.00.03. Lviv. 40 s. [in Ukrainian].
6. Borinshtein Ye.R. (2021). Filosofiia hroshei. Filosofiia : pidruchnyk [Philosophy of money. Philosophy: textbook] / za zah. red. Ye.R. Borinshteina. Odesa. S. 218 – 251. [in Ukrainian].
7. Schneider F., Enste D. (2002). Hiding in the shadows: The growth of the underground economy. Washington: Intern. monetary fund 16 p.
8. Charles Wheelan. (2010). Naked Economics: Undressing the Dismal Science (Fully Revised and Updated). Publisher: W. W. Norton & Company. 384 p.
9. Felix Martin. (2015). Money: The Unauthorized Biography--From Coinage to Cryptocurrencies. Publisher : Knopf Doubleday Publishing Group. 336 p.
10. Varnalii Z. S. (2006). Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii [Shadow economy: the essence, features and ways of legalization]. Kyiv: Vyd-vo. NISD. 576 s. [in Ukrainian].
11. Mandybura V. O. (1998). Tinova ekonomika yak obiekt systemnoho naukovoho doslidzhennia [Shadow economy as an object of systematic scientific research]. Kyiv. 118 s. [in Ukrainian].
12. Ludwig von Mises. (1981). The Theory of Money and Credit. Publisher : Liberty Fund Indianapolis. 302 p.
13. Hapotii V.D., Vasylieva M.V., Siemko M.O. (2018). Slovnyk yurydychnykh terminiv [Dictionary of legal terms]. Kharkiv : Vydavnytstvo «Lider». 218 s. [in Ukrainian].
14. Smyt Adam. (2018). Bahatstvo narodiv. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychyny dobrobutu natsii [The Wealth Of Nations]. Kyiv: Nash Format, 2018. 736s. [in Ukrainian]
15. Georg Friedrich Knapp. (2013). The State Theory of Money. Publisher : Martino Fine Books. 326 p.
16. Arthur Schopenhauer. (2022). Parerga Und Paralipomena: Kleine philosophische Schriften. Publisher : Legare Street Press. 714 r.
17. Aristotel. (2025). Nikomakhova etyka [Nicomachean Ethics]. Kyiv: VERBA Publishing. 304 s. [in Ukrainian].
18. Hobbs Tomas. (2025). Leviafan, abo Materiia, forma i vlada derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi [Leviathan: Or the Matter, Forme, and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil]. Kharkiv: «Folio», 2025. 656 s. [in Ukrainian].

Borinshtein Yevgen Ruslavovich
Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Philosophical and Sociological Studies and Sociocultural Practices
The State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0323-4457

INFLUENCE OF THE PHILOSOPHY OF MONEY ON UNDERSTANDING THE ESSENCE OF THE SHADOW ECONOMY

Relevance of the study. *Currently, modern scientific knowledge against the background of the emergence of new forms of money requires solving the debatable question of the essence*

of money and its prospects. Modern science has come to the conclusion that money is a fundamental category and, above all, its study is possible only in combination with the achievements of other sciences, that is, using an interdisciplinary approach. Taking into account the existence of numerous controversial and, as a result, unresolved issues at present regarding the definition of money in legislation, the definition of the sectoral affiliation of money, their attribution simultaneously to private law and public law institutions, as well as the issue of forming the basis for adequate legal regulation of new forms of money (cryptocurrencies, digital currencies, etc.), there is an objective need to study money from the point of view of philosophical science in order to understand the nature of money and its role in the life of human society.

A systematic knowledge of the philosophy of money will have a positive impact on understanding the problem of the shadow economy, methods of its assessment and, as a result, methods of counteraction.

***The aim of the study** is to explore the possibilities of the philosophy of money as a science that helps to understand the creation of conditions for reducing the scale of the shadow economy. **The object of research** is the philosophy of money as a science and an interdisciplinary field. **The subject of the research** is the influence of the philosophy of money on understanding the essence of the shadow economy and reducing the scale of the shadow economy in society.*

***Theoretical and methodological foundations of the research.** The paper fundamentally uses an interdisciplinary approach. The system-dichotomous methodology, dialectical and evolutionary-institutional methods of cognition of mutual relations and processes in the sphere of social relations, the principle of socio-historical determinism, the principle of attribution to values, methods of induction, deduction, analysis and synthesis are also applied.*

***Results.** The philosophy of money allows us to determine and within which areas, depending on the formulation of the problem, the process of supplying society and the state with money should be considered, including the process of their creation, introduction into circulation through money issuance and circulation. Money is an effective instrument of exchange, a measure of value and a means of accumulation, replacing the complex direct commodity exchange (barter). The stable value of money also generates the stability of the monetary system of the state as a whole, which cannot be effectively implemented by other entities other than the state. Philosophy allows us to determine what should be understood by the issue of "digital currency" and digital currency in general.*

It is the philosophy of money that contributes to the effective fight against the shadow economy, which depends on understanding the place and role of the state, society and man in a market economy. Shadow operations should become economically unprofitable for market economy entities. The philosophy of money helps to implement systematic measures to counteract the shadow economy, combining legal, utilitarian, conventional, cultural and normative approaches.

***Key words:** philosophy, money, philosophy of money, values, morality, shadow economy, cryptocurrency, blockchain, digital currency, digitalization.*

Дата першого надходження статті до видання: 22.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 02.11.2026